

YUVAL NOAH HARARI

DANIEL CASANAVE
DAVID VANDERMEULEN

Sapiens

KEHITTYVÄ
IHMISKUNTA

BAZAR

Yuval Noah Harari

David Vandermeulen • Daniel Casanave

Sapiens

OSA 3

Kehittyvä
ihmiskunta

Väritys Claire Champion
Suomentanut Jaana Iso-Markku

BAZAR

Alkuteoksen luoja ja tämän teoksen toinen kirjoittaja: Yuval Noah Harari
Sovittaja ja toinen kirjoittaja: David Vandermeulen
Sovittaja ja piirtäjä: Daniel Casanave
Väritys : Claire Champion

Päätoimittaja (Albin Michel): Martin Zeller
Toimitustyö ja koordinointi (Albin Michel): Lauren Triou, Agathe Camus

Sapienship Storytelling:
Sponsorointi ja projektinjohto: Itzik Yahav
Projektinkoordinointi ja toimitus: Naama Avital
Markkinointi ja PR: Naama Wartenburg
Toimitustyö ja koordinointi: Ariel Retik
Tutkimustiimi: Jason Parry, Jim Clarke, Zichan Wang, Corinne de Lacroix, Dor Shilton
Käännös ranskasta englanniksi: Adriana Hunter
Monimuotoisuuskonsultti: Adi Moreno
www.sapienship.co

Kannen suunnittelu: geviert.com
Kannen kuva: Daniel Casanave

Sovitettu – Sapienshipin ja Albin Michel Publishing (Ranska)
yhteistyönä – Yuval Noah Hararin teoksesta
Sapiens. Ihmisen lyhyt historia.
Ensimmäinen hepreankielinen painos: Kinneret, Zmora-Bitan, Dvir, 2011.
Ensimmäinen suomenkielinen painos: Bazar Kustannus, 2016.

Alkuteos: *Sapiens (A Graphic History) Volume 3: The Masters of History*
Copyright © 2023 by Yuval Noah Harari
Finnish translation copyright © 2024 by Bazar Kustannus / Werner Söderström Ltd
ALL RIGHTS RESERVED.
A graphic novel adaptation developed in partnership with Éditions Albin Michel.

ISBN 978-952-403-501-9

Suomenkielinen taitto Kati Valli
Painettu EU:ssa

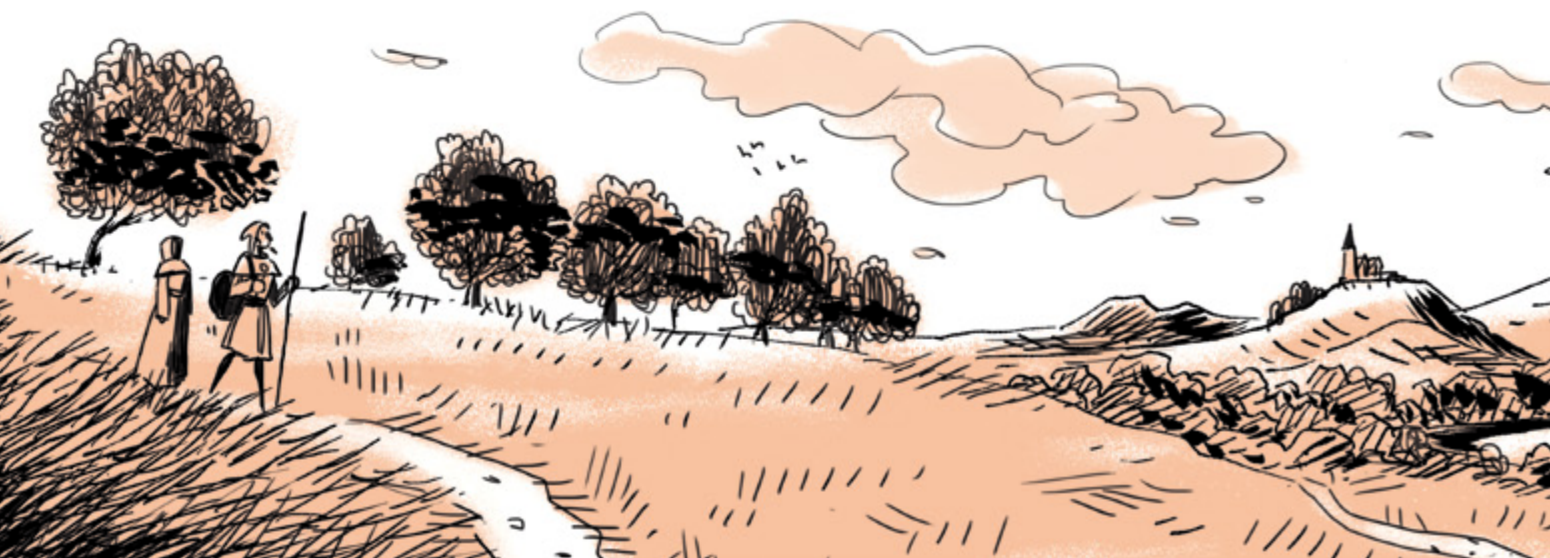
*Hallitaksemme historiaa meidän ei tarvitse muistaa
menneisyyttä – meidän on vapauduttava siitä.*

— YUVAL NOAH HARARI

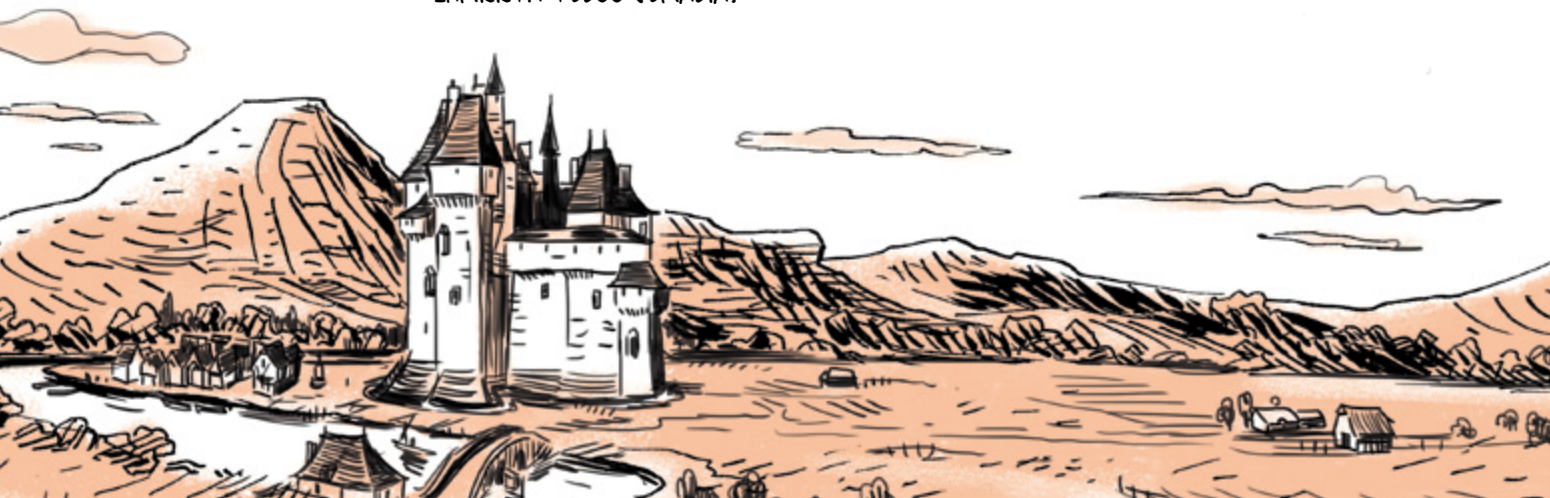
HISTORIAN AIKAJANA

VUOTTA SITTEN

13,8 MILJARDIA	MATERIA JA ENERGIA SYNTYVÄT. FYSIIKAN ALKU. ATOMIT JA MOLEKYYLIT MUODOSTUVAT. KEMIAN ALKU.
4,5 MILJARDIA	MAAPALLO SYNTYY.
3,8 MILJARDIA	ELÄVÄT ORGANISMIT SYNTYVÄT. BIOLOGIAN ALKU.
6 MILJOONAA	IHMISTEN JA SIMPANSSEIN VIIMEINEN YHTEINEN ESIÄITI.
2,5 MILJOONAA	IHMINEN KEHITTYY AFRIKASSA. ENSIMMÄISET KIVITYÖKALUT.
2 MILJOONAA	IHMISET LEVITTÄYTYVÄT AFRIKASTA EURAASIAAN. ERI IHMISLAJIT KEHITTYVÄT.
400 000	NEANDERTALINIHMISET KEHITTYVÄT EUROOPASSA JA LÄHI-IDÄSSÄ. TULI TULEE JOKAPÄIVÄISEEN KÄYTTÖÖN.
300 000	HOMO SAPIENS KEHITTYY AFRIKASSA.
70 000	KOGNITIIVINEN VALLANKUMOUS. TARINANKERRONTA SYNTYY. HISTORIAN ALKU. SAPIENSIT LEVITTÄYTYVÄT AFRIKAN ULKOPUOLELLE.
50 000	SAPIENSIT ASETTUVA AUSTRALIAAN. AUSTRALIAN MEGAFUNA KUOLEE SUKUPUUTTOON.
30 000	NEANDERTALINIHMISET KUOLEVAT SUKUPUUTTOON. HOMO SAPIENS ON AINOA JÄLJELLE JÄÄNYT IHMISLAJI.
15 000	SAPIENSIT LEVITTÄYTYVÄT AMERIKKAAN. AMERIKAN MANTEREEN MEGAFUNA KUOLEE SUKUPUUTTOON.

- 12 000 MAANVILJELYN VALLANKUMOUS. KASVIEN JA ELÄINTEN DOMESTIKAATIO. PYSYVÄN ASUTUKSEN SYNTY.
- 5000 ENSIMMÄISET VALTIOT, KIRJOITUS JA RAHA. MONIJUMALAIŠIA USKONTOJA.
- 4250 ENSIMMÄINEN SUURVALTA – SARGONIN HALLITSEMA AKKAD.
- 2500 METALLIRAHA KEKSITÄÄN – UNIVERSAALIN MAKSUVÄLINEEN SYNTY. PERSIAN VALTAKUNTA – UNIVERSAALI POLIITTINEN JÄRJESTELMÄ. BUDDHALAIŠUUS INTIASSA – UNIVERSAALI OPPI.
- 2000 HAN-VALTAKUNTA KIINASSA. ROOMAN VALTAKUNTA VÄLIMERELLÄ. KRISTINUSKO.
- 1400 ISLAM.
- 500 TIETEELLINEN VALLANKUMOUS. IHMIŠKUNTA MYÖNTÄÄ TIETÄMÄTTÖMYYTENSÄ JA ALKAA SAADA ENNENNÄKEMÄTTÖMÄN SUURTA VALTAA. EUROOPPALAIŠET RYHTYVÄT VALLOITTAMAAN AMERIKKAA JA VALTAMERIÄ. KOKO PLANEETASTA TULEE YKŠI YHTENÄINEN HISTORIALLINEN NÄYTTÄMÖ. KAPITALIŠMIN SYNTY.
- 200 TEOLLINEN VALLANKUMOUS. VALTIO JA MARKKINAT KORVAAVAT PERHEEN JA YHTEIŠÖN. KASVI- JA ELÄINLAJEJA KUOLEE JOUKOITTAIN SUKUPUUTTOON.
- NYKYHETKI IHMIŠET YLITTÄVÄT MAAPALLON RAJAT. YDINASEET OVAT UHKA IHMIŠKUNNAN ELOONTJÄÄNNILLE. ORGANIŠMEJA MUOKKAA LUONNONVALINNAN SIJASTA YHÄ ENEMMÄN ÄLYKÄŠ SUUNNITTELU.
- TULEVAIŠUUS ÄLYKKÄÄSTÄ SUUNNITTELUSTA TULEE ELÄMÄN PERUSPRINŠIIPPI? ENSIMMÄIŠET EPÄORGAANIŠET ELÄMÄNMUODOT? IHMIŠIŠTÄ TULEE JUMALIA?

HISTORIAN
KULISSEISSA

EVOLUUTIO!

Maailman suurin show!
SAATAVILLA UUSIA JAKSOJA!

*Kuka vetelee naruista
historiassa?*

KUKA ON UUDEN
KAUDEN VOITTAJA?
KUKA ON HISTORIAN
VALTIAS?

1291, AKKON PIIRITYS

Kuka veteele naruista historiassa?

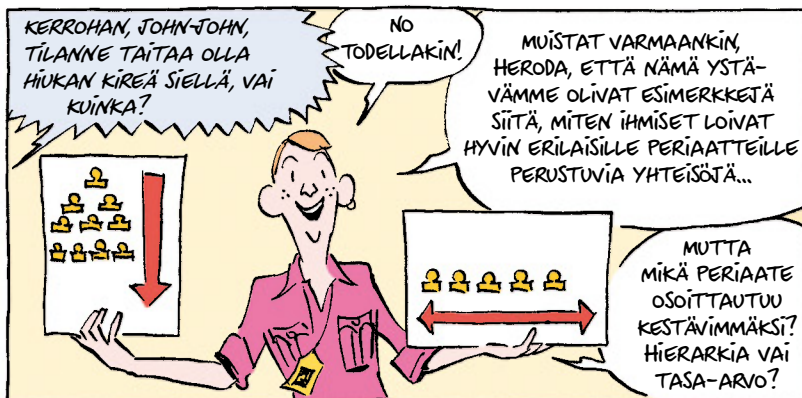
TOIVOTAN KAIKKI TERVETULLEIKSI EVOLUUTION UUELLE KADELLE! TALLÄ KERTAA PALJASTAMME, KUKA VETELEE HISTORIAN NARUISTA!

ENNEN KUIN TAPAAMME TUOMARISTON, OTTAKAAMME SUORA YHTEYS JOHN-JOHNIN PHILADELPHIASSA! HÄN MUISTUTTAA MIELIIMME KAIKKI INTIIMIT YKSITYISKOHDAT - NOH, SIIVOSTI NYT! - VIIME KADELTA!

HYVÄÄ ILTAA, HERODA TUSH! KUTEN NÄETTE, OLEN KUNINGAS HAMMURABIN JA AMERIKAN TASAVALLAN PERUSTAJAISIEN MAHTAVASSA SEURASSA!

OLETPA SINÄ OIKEA ONNEN-POIKA!

KERROHAN, JOHN-JOHN, TILANNE TAITAA OLLA HIUKAN KIREÄ SIELLÄ, VAI KUINKA?

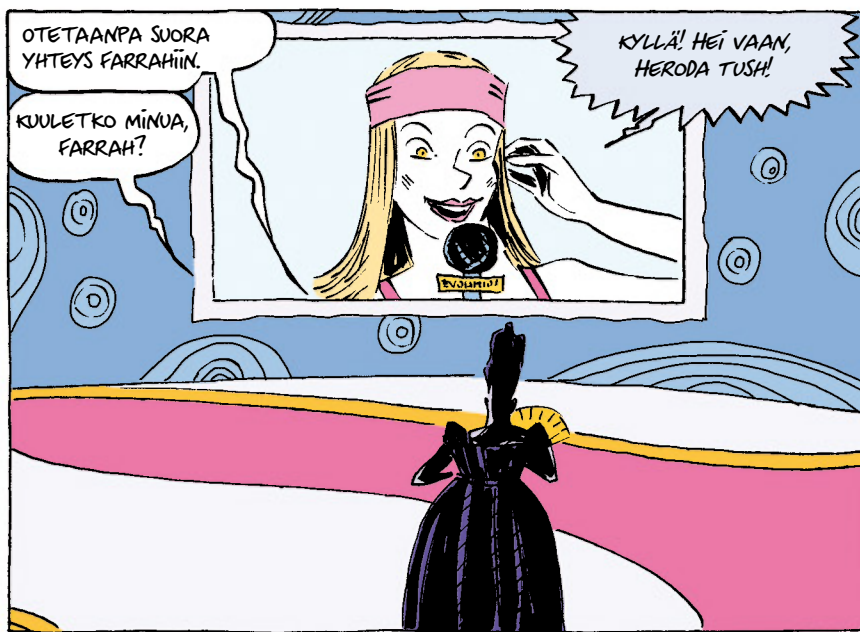
NO TODELLAKIN!

MUISTAT VARMAANKIN, HERODA, ETTÄ NÄMÄ YSTÄVÄMME OLIVAT ESIMERKKEJÄ SIITÄ, MITEN IHMISET LOIVAT HYVIN ERILAISILLE PERIAATTEILLE PERUSTUVIA YHTEISÖJÄ...

MUTTA MIKÄ PERIAATE OSOITTAUTUU KESTÄVIMMÄKSI? HIERARKIA VAI TASA-ARVO?

FANTASTISTA! JÄTÄMME SINUT SEURAAMAAN KEHITYSTÄ SILLÄ SUUNNALLA, JOHN-JOHN!

OTETAANPA SUORA YHTEYS FARRAHIIN.

KUULETKO MINUA, FARRAH?

KYLLÄ! HEI VAAN, HERODA TUSH!

TUO PAIKKA NÄYTTÄÄ JOTENKIN TUTULTA, FARRAH!

TUTTU SE ONKIN. OLEN KESKUSTOIMISTON NEUVONTA-TISKILLÄ!

TÄÄLLÄ AGENTTIYSTÄVÄMME OSOITTI MEILLE, MITEN OLENNAINEN TEKIJÄ BYROKRATIA ON SUURTEN YHTEISKUNTIEN RAKENTAMISESSA!

KAIKKI EIVÄT KUITENKAAN TAIDA ARVOSTAA SITÄ?

NO EIVÄT. OIKEALLA PUOLELLANI OLEVA VIERAS EI YMMÄRRÄ SITÄ LAINKAAN. HÄN LUOTTAU MYTOLOGIAAN, KUN TAAS TÄMÄ VIRKAILIJA...

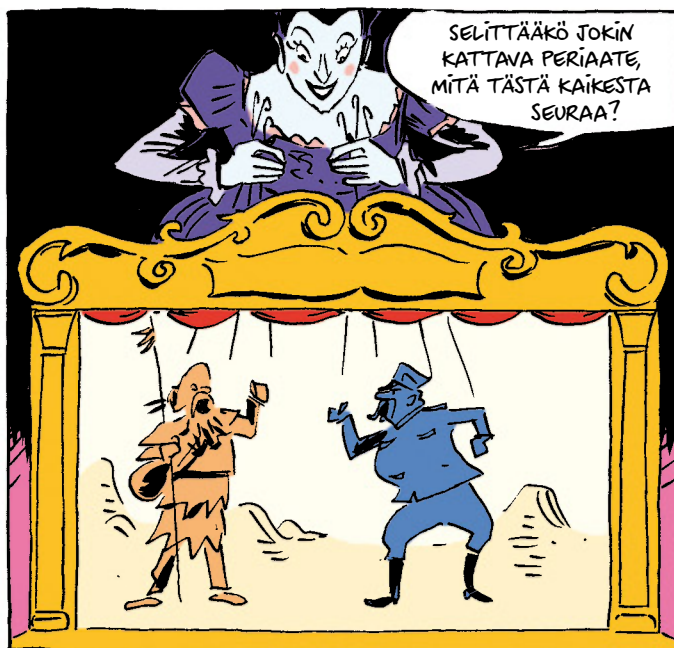
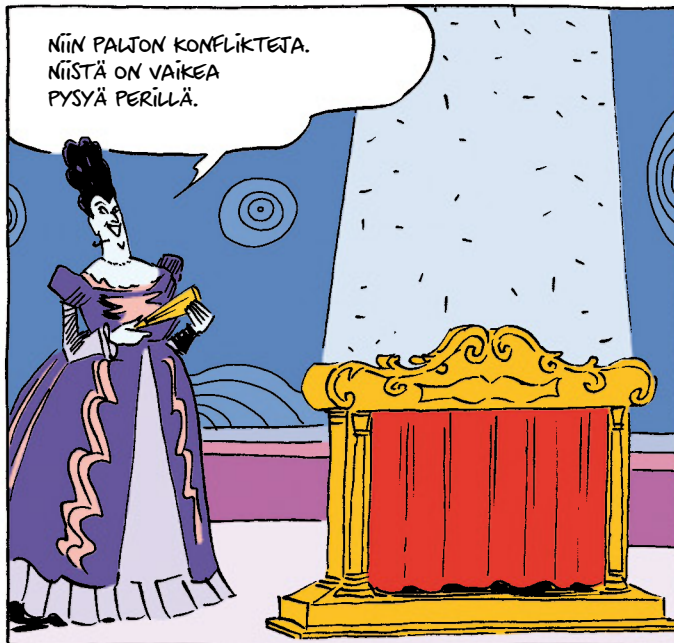
SINÄ OLET HULLU!

OPETTELE NYT VAIN TÄYTTÄMÄÄN 6-64-LOMAKE OIKEIN SEN SIJAAN, ETTÄ RIKOT SÄÄNTÖJÄ, SINÄ SENKIN D-TASON SURKIMUS!

NIIN JÄMÄKKÄ! IHASTUTTAVAA! YKSI HISTORIAN SUURISTA KONFLIKTEISTA! NIISTÄ PUHEEN OLLEN... MISSÄ OLET, PETER?

OLEN AKKOSSA!

NO NIIN, KÄIKKI TE IHANAT
IHMISET. KUTEN TODENNÄKÖISESTI
OLETTE JO ARVANNEETKIN, TÄMÄ
ON UUDEN KAUTEMME SUURI KYSYMYS:
KUKA HALLITSEE HISTORIAA? KUKA
VETELEE NARUISTA INHIMILLISTEN
ASIOIDEN NÄENNÄISEN SEKA-
SORRON KULISSEISSA?!

**EVOLUUTIO,
12. KAUSI**

*Kuka vetelee
historian naruista?*

JOKAINEN KILPAILIJAMME
VÄITTÄÄ OLEVANSA HISTORIAN
TODELLINEN VALTIAS, JA HE
KÄIKKI KEHUSKELEVAT TEOIL-
LAAN - TERVETULOJA MUKAAM-
ME SELVITTÄMÄÄN, KUKA
HEISTÄ MYÖS VASTAA SA-
NOISTAAN! NYT ALKAA...

MUTTA ENNEN KUIN
TAPAAMME KILPAILIJAT,
TOIVOTTAKAAMME TERVETULLEIKSI
UUDEN TUOMARISTOMME NELJÄ
JÄSENTÄ!

ISÄ KLÜG,
TEOLOGI JA
ARKEOLOGI!

PROFESSORI YOSHITA,
ANTROPOLOGI JA
SOSIOLOGI!

PROFESSORI
SARASWATI, BIOLOGI JA
ELÄINTIETEILIJÄ!

PROFESSORI
HARARI, HISTORIOITSIJAT
JA... NO... HISTO-
RIOITSIJAT!

TAP

TAP

TAP

TAP

TAP

TAP

TAP

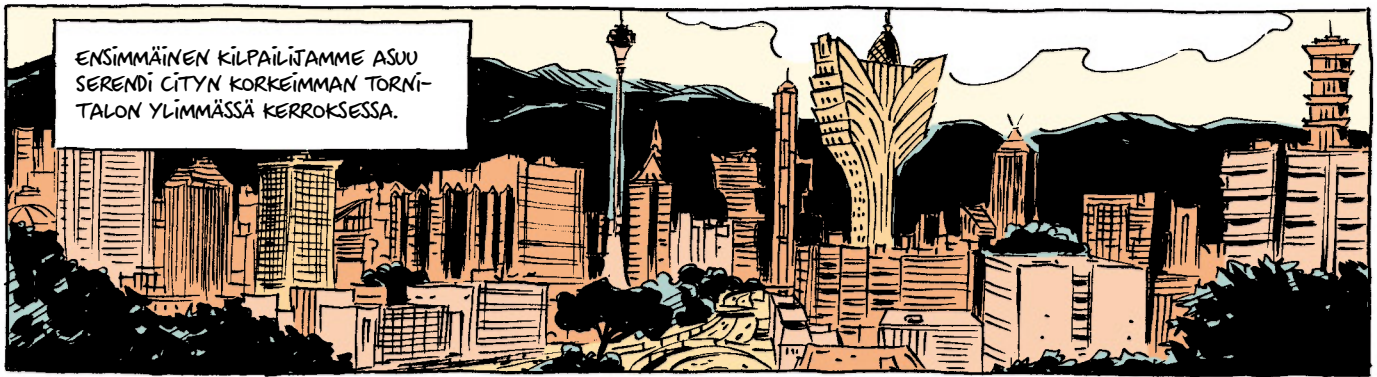

TIEDÄN, ETTÄ ODOTUS KÄY
HERMOILLENNE, JOTEN
ESITELLÄÄN ENSIMMÄINEN
KILPAILIJAMME!

HÄNKÖ VETELEE HISTORIAN NARUISTA, MÄÄRÄÄ
SOTIEN KULUN, JÄRJESTÄÄ POLIITTISET
VALLANKUMOUKSET JA SAA AIKAAN
TEKNOLOGISET KEKSINNÖT?

KILPAILIJA N:O 1

ENSIMMÄINEN KILPAILIJAMME ASUU SERENDI CITYN KORKEIMMAN TORNITALON YLIMMÄSSÄ KERROKSESSA.

LOISTOSTA HUOLIMATTA HÄN ON AIVAN TAVALLINEN KAVERI, JOKA LAITTAO OMAN RUOKANSA...

TÄSSÄ HÄN VÄSÄÄ JUURI JOTAIN KEITTIÖSSÄÄN... TUTUSTUKAAMME HÄNEEN... HEI, HERRA SATTUMA, OLEMME EVOLUUTIOSTA!

HUI SENTÄÄN! PELÄSTYTTITTE MINUT!

LÄTS

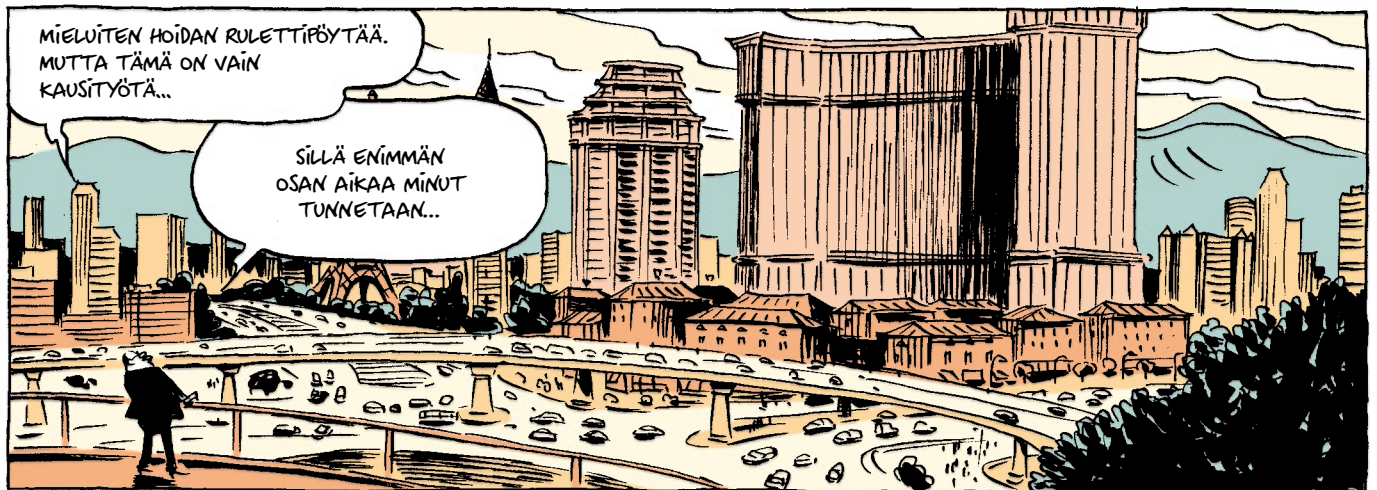
OMENAPIIRAKKANI!

MUSTI! EI!

ESITTELEN TEILLE TYÖPAIKKANI.

OLEN KRUPIEERI PAIKALLISELLA KASINOLLA. SIIS IHAN VAIN, JOTTA TIENÄN ELANTONI.

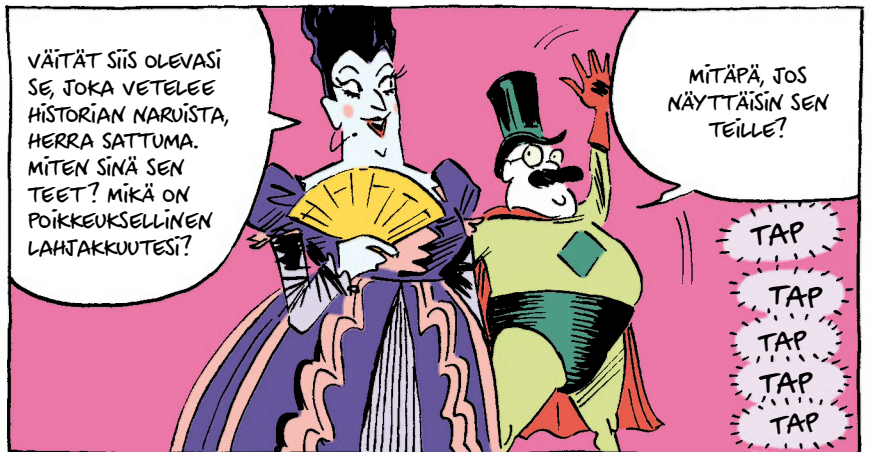

MIELUITEN HOIDAN RULETTIPÖYTÄ. MUTTA TÄMÄ ON VAIN KAUSITYÖTÄ...

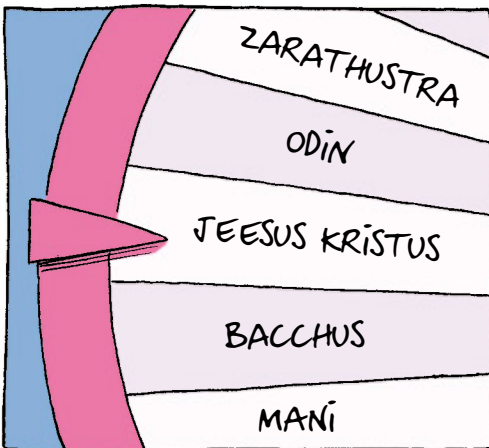
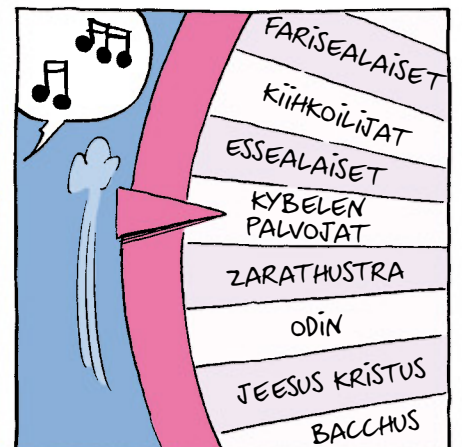
SILLÄ ENIMMÄN OSAN AIKAA MINUT TUNNETAAN...

HEI, KAIKKI!!!

TAP
TAP
TAP
TAP
TAP

MITÄ TARKOITAT? SIINÄKÖ
KAIKKI? SELITÄT KAIKEN
SATTUMALLA?

KEKSIIN KYLLÄ MUITAKIN
TEKIJÖITÄ, JOTKA SELITTÄVÄT,
MITEN KRISTINUSKO LEVISI
ROOMAN VALTAKUNTAAN.

ANTAKAAHAN, KUN SELITÄN
ASIAN JÄRJESTELMÄLLISESTI...
MEIDÄN TULISI ENSINNÄKIN PITÄÄ
MIELESSÄ, ETTÄ KRISTILLINEN
TEOLOGIA - JOKA YLISTÄÄ
NÖYRIÄ JA KÖYHIÄ - VETOSI
ALEMPIIN LUOKKIIN. KRISTILLISEN
KIRKON YHTENÄISYYS JA
KURJI PUOLESTAAN VETOSIVAT
KONSTANTINUKSEN KALTAISIIN
VAHVOIHIN MIEHIIN.
KAUPPIASLUOKKA
TAAS...

NIIN ISÄ, OIKEIN HYVÄ, MUTTA
TEHÄN TIEDÄTTE, MITÄ TAPAHTUI,
JOTEN ON HELPPO KEKSIÄ
VAKUUTTAVIA SELITYKSIÄ
JÄLKEENPÄIN.

TAI KÄYTTÄÄK-
SEMME OUTOA
LATINANKIELISTÄ
MONGERRUSTANNE,
POST HOC.

AMATÖÖRIT! MINÄ TEEN KAIKEN
TYÖN JA SITTEN TE PROFESSORIT
TULETTE JA ANNATTE KUNNIAN
SIITÄ KAIKILLE MUILLE PAITSI
MINULLE!

"SOSIOEKONOMISEN
JÄRJESTELMÄN
RAKENNE, BLAA
BLAA BLAA..."

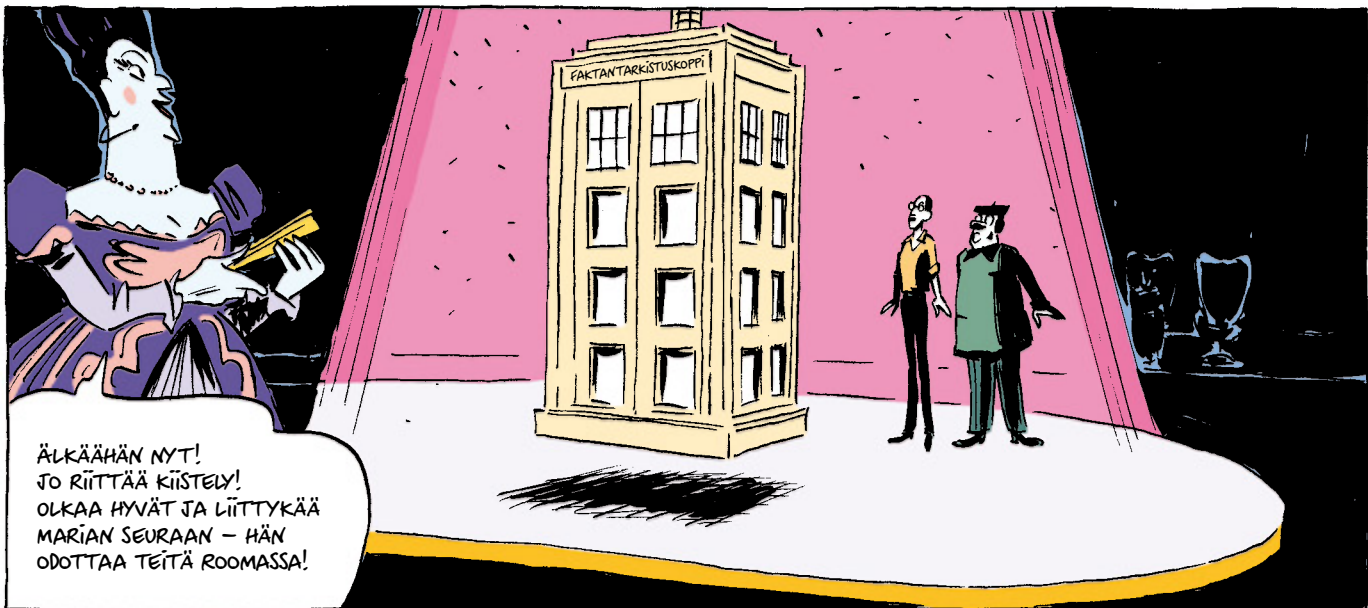
"VÄLIMEREN ALTAAN
GEOKLIMAATTISET
OLOSUHTEET, BLAA
BLAA BLAA."

MUTTA
KUKAAN EI
SANO SANAA-
KAAN HERRA
SATTUMASTA!

SANONPA VAIN, ETTÄ KRISTINUSKON VOITTO ON PUHDASTA SATTUMAA,
AIVAN KUTEN ON PUHDASTA SATTUMAA, ETTÄ NIIN MONET IHMISET
USKOVAT IHMIISOIKEUKSIIN JA VAPAASEEN
MARKKINAKAPITALISMIIN!

YKSI PYÖRÄNI
PYÖRÄYTYS, JA
IHMISET USKOISIVAT
- SANOTAAN NYT
VAIKKA - MITHRA-
LAISUUTEEN JA
UUSFEODALISMIIN...

EIKÖ LÄHETYKSESI
TULEKIN NYT SUORANA
ROOMASTA, MARIA?

KYLLÄ, OLEN VUODEN 250 JAA. ROOMASSA
JA VIERESSÄNI OVAT BILLUS JA CYNTHIA, KAKSI
HURMAAVAA ROOMAN KANSALAISTA, JOTKA OVAT
YSTÄVÄLLISESTI LUPAUTUNEET UHRAAMAAN
MEILLE VÄHÄN AIKAANSA.

AVE, BILLUS ET
CYNTHIA!

AVE, MARIA! MITÄ
HALUSIT KYSYÄ
MEILTÄ?

OLETTE ELÄNEET
KOKO IKÄNNE ROOMASSA
JA TUTUSTUNEET SEN YHTEIS-
KUNTAAN JA KULTTUURIIN - MISTÄ
USKONNOSTA SANOISITTE TULEVAN
VALTAKUNNAN VIRALLINEN USKONTO?

VOI, VARMAANKIN KAIKISTA
NÄISTÄ MITHRAN UUSISTA
SEURAATISTA!

CERTISSIME!

TODELLAKO? ETTEKÖ USKO, ETTÄ KRIS-
TITYILLÄ OLISI PIENEN PIENI MAHDOL-
LISUUS?

KEILLÄ
KRISUILLA?

HAH!
HAH!
HAH!

NIILLÄKÖ SEKOPÄILLÄ,
JOITA TOISINAAN
SYÖTÄMME LEIJONILLE!
TOSI HUVITTAVAA!

MUTTA... MITÄ... MITÄ HE
TIEVÄT ROOMALAISESTA
YHTEISKUNNASTA?

KÖH!

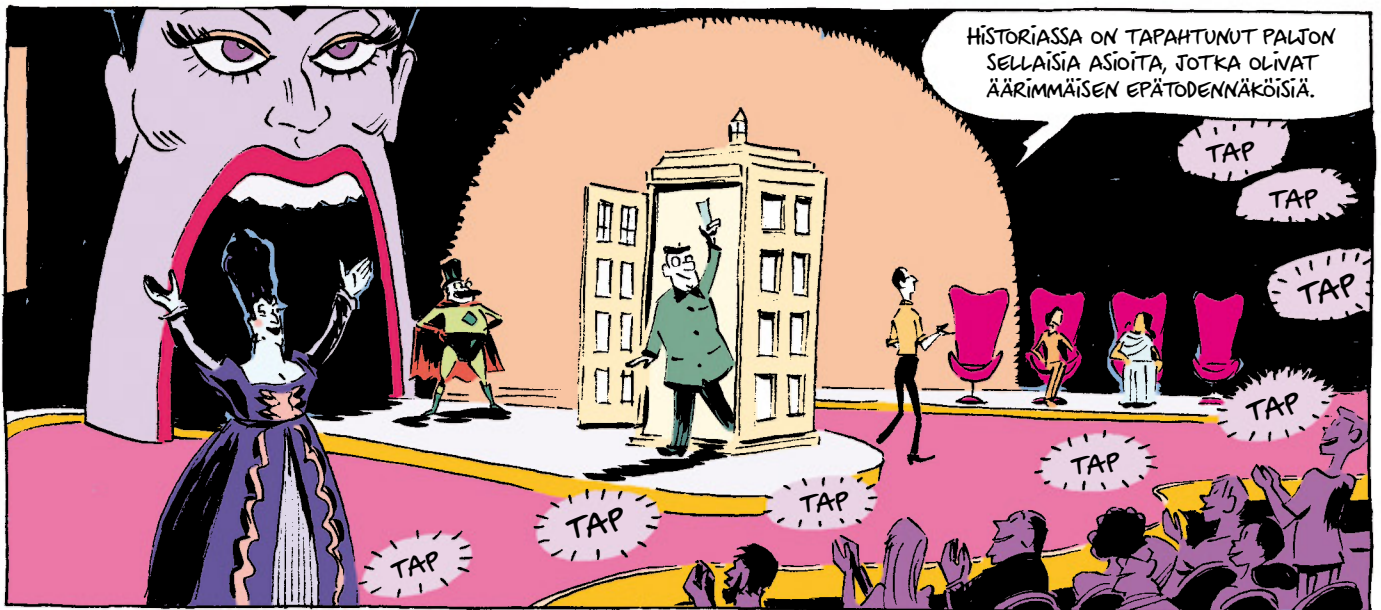

ANTEEKSI, MUTTA CYNTHIALLA JA MINULLA
ON ASIOITA HOIDETTAVANA CIRCUS
MAXIMUKSELLA.

SEURATKAAMME HEITÄ. MEIDÄN PITÄÄ HAASTATELLA
LAATEMPAA KANSALAISOSTOSTA, TILASTOLLISESTI
PUHUEN...

HISTORIASSA ON TAPAHTUNUT PALJON SELLAISIA ASIOITA, JOTKA OLIVAT ÄÄRIMMÄISEN EPÄTODENNÄKÖISIÄ.

USKALTAAKO KUKAAN – MUU KUIN MAHDOLLISESTI HERRA SATTUMA – ENNUSTAA, ETTÄ SKIENTOLOGIA ON VIIDENKYMMENEN VUODEN KULUTTUA YHDYSVALTAIN VIRALLINEN USKONTO?

LUOJA VARTJELE! EN MINÄ AINAKAAN!

NO, VUONNA 600 OLISI OLLUT YHTÄ USKOMATONTA, ETTÄ PIENI JOUKKO ARABEJA LOISI PIAN MAAILMAN SUURIMMAN VALTAKUNNAN, JOKA ULOTTUI ATLANTILTA INTIAAN.

JOS BYSANTIN ARMEIJA OLISI VOITTANUT JÄRMUKIN TAISTELUN, ISLAM OLISI TODENNÄKÖISESTI PYSYNYT HISTORIAN HUOMAAMATTOMANA ALAVIITTEENÄ.

EIKÄ TIETEENTEKNIÖILLÄ OLISI VAIKEUKSIA SELITTÄÄ, MIKSI ARABIAN TAKAMAILLA ELÄNEEN KAUPPIAAN ILMESTYKSIIN PERUSTUVALLA USKONNOLLA EI OLLUT MITÄÄN MAHDOLLISUUTTA LAAJETA.

MAAILMANMENESTYSKIRJA SARTAKUVANA

KUN IHMIKUNTA ALKOI ASETTUA KAUPUNKEIHIN,
YHTEISKUNNISTA ALKOI TULLA YHÄ MONIMUTKAISEMPIA. NIINPÄ MYÖS
YHTEISKUNTAJÄRJESTYSTÄ YLLÄPITÄVISTÄ KUVITTEELLISISTA RAKENNELMISTA
ALKOI TULLA YHÄ TAIDOKKAAMPIA. TARVITTIIN YHTEISIÄ TARINOITA JA MYYTTEJÄ,
JOTKA SAIVAT IHMISET MUUTTAMAAN KÄYTTÄYTYMISTÄÄN JA TEKEMÄÄN
YHTEISTYÖTÄ KESKENÄÄN. IHMIKYHDYKUNNISSA SYNTYI KULTTUUREJA,
JOTKA OLIVAT MYÖS VUOROVAIKUTUKSESSA TOISTENSA KANSSA.
IHKISKUNTA ALKOI YHDENTYÄ.

YUVAL NOAH HARARIN SUOSITTUUN SAPIENS-MENESTYSTEOKSEEN
PERUSTUVAN SARTAKUVAN KOLMAS OSA KÄSITTELEE IMPERIUMIEN SYNTYÄ SEKÄ
RAHAN JA USKONNON MERKITYSTÄ YHTEISKUNNALLISESSA KEHITYKSESSÄ.
HISTORIAN VIRASSA SEIKKAILEVAT TUTTUUN TAPAAN YUVAL, HÄNEN
VELJENTYTTÄRENSÄ ZOE, PROFESSORI SARASWATI JA MONET
MUUT KIEHTOVAT HENKILÖHAHMOT.

SAPIENSHIP
STORYTELLING

BAZAR

ISBN 978-952-403-501-9

85.3

www.bazarkustannus.fi

9 789524 035019